

odlaska P. Rakovića sa čela CZ, koga je 1974. zamenio Milenko Bojanić, u svetlosti reorijentacije državne politike za forsiranog razvoja na davanje prednosti partijsko-političkoj arbitraži i privrednom zatvaranju u republičke i pokrajinske okvire; smisao reorganizacije Zavoda CZ; propast projektovane treće faze razvoja CZ; konstruisanje malolitražnog vozila jugo 45 koji je pušten u proizvodnju 1980. i problemi koji su nastajali iz tzv. potrage za devizama, odnosno pojave da država uzima veliki deo prihoda preduzeća kako bi pokrila otplatu stanih kredita. Razmatrano je i značajno pitanje projekta *Jugo-Amerika* iz 1984/85. koji je podrazumevao izvoz automobila jugo u SAD (čiji je politički interes bio da ekonomski pomaže opstanak Jugoslavije u Hladnom ratu), dostizanje prodaje 75.000 vozila u Americi do 1987. i raspad Jugoslavije kao uzročnik propasti ovog projekta koji je imao veliki uticaj na razvoj sredstava za rad i transfer znanja. Obuhvaćeno je i pitanje uloge kooperanata i Zastavnih fabrika izvan Kragujevca 1970-ih i 1980-ih godina, posebno na Kosovu i jugu Srbije, ali i širenje mreže kooperanta na Crnu Goru, Hrvatsku i Sloveniju. Opisana je transformacija Zastave 1992. u Zastavu Jugo automobili d.o.o i uvođenje međunarodnih sankcija Jugoslaviji, čime je objašnjen kraj hronološkog istraživanja, uz kratak pregled dešavanja do 2014. godine.

Iako obiluje brojnim podacima i skraćenicama, monografija *Jugoslovenski Detroit. Automobilaska industrija u Kragujevcu 1953–1991.* čita se u jednom dahu zahvaljujući lakom stilu i velikom iskustvu autorka koja teme usitnjava, a zatim vešto povezuje u neraskidive celine. Na taj način ona podstiče potrebu čitaoca za stalnim promišljanjem i zapitanošću nad specifičnošću političkih, društvenih, ekonomskih i privrednih procesa u socijalističkoj Jugoslaviji. U tom kontekstu, monografija bogatstvom sadržaja i širinom tematike uspešno prevazilazi uske okvire istorije kragujevačke Zastave i postaje etalon jednog vremena i prostora.

Miomir Gatalović

Слободан Селинић, СРБИЈА И ЈЕЗИЧКИ СУКОБ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1967, Београд, Институт за новију историју Србије, 2017, 473.

Monografija Slobodana Selinića o sukobu oko zajedničkog jezika u Jugoslaviji prvo je celovito monografsko istraživanje koje se tiče srpsko-hrvatskog spora oko jezika 1967. godi-

ne. U prvom planu analize jeste uloga srpske intelektualne i političke (partijske) elite u „jezičkom pitanju“ koje će se pokazati kao jedan od okidača i za međunacionalne sporove.

Materija je izložena kroz širok istraživački fokus; autor ispituje društvene prilike u Jugoslavija u vreme eskalacije sporova oko jezika, političko-pravni okvir jezičkog pitanja u Jugoslaviji još od kraja Drugog svetskog rata i nesporazume posle Novosadskog dogovora (1954). U centru pažnje jeste *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* grupe hrvatskih intelektualaca iz marta 1967. kada je spor oko jezika prerastao u prvorazredno političko i nacionalno pitanje. Dokument su podržale vodeće hrvatske institucije kulture, na čelu sa Maticom hrvatskom i Društvom književnika Hrvatske, a podržao ga je i Miroslav Krleža. Potpisnici inicijative, njih 140, iza koje je stajalo 19 najznačajnijih hrvatskih institucija kulture, smatrali su da treba sprečiti nametanje srpskog jezika kao „državnog jezika“; tražili su da se svi akti federalnih organa objavljuju posebno, na četiri priznata jezika (srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom); tražena je „dosljedna primjena“ hrvatskog jezika u javnoj upotrebi u Hrvatskoj, uz obavezno da ga upotrebljavaju i svi Srbi koji žive u Hrvatskoj, ali i svi drugi koji bi došli u Hrvatsku i radili u njenim javnim i državnim institucijama („službenici, nastavnici i javni radnici bez obzira otkuda potjecali“).

Autor nam potvrđuje da je ova Deklaracija potkopala jedinu preostalu istorijsku vezu sa prvobitnim jugoslovenskim pokretima iz 19. veka, što je i bio njen osnovni cilj. Ilirski pokret se oslanjao upravo na težnju za jedinstvenim srpskohrvatskim književnim jezikom, a težnja za zajedničkim jezikom ostajala je jaka uprkos čestim političkim sukobljavanjima Srba i Hrvata. Hrvatski kulturni nacionalisti otvorili su vrata potpunom jezičkom odvajanju i tako doveli u pitanje svaku drugu vrstu srpsko-hrvatske saradnje.

Selinić zatim prati i analizira oštar protest na srpskoj strani, jer je takav zahtev značio i otvorenu pretnju asimilacijom Srba u Hrvatskoj. Odgovor je došao veoma brzo, istog meseca, u vidu *Predloga za razmišljanje*, objavljenog u Književnim novinama, koji su podnela 42 člana Udruženja književnika Srbije. Za razliku od hrvatskog predloga, srpski nije imao podršku partijskog rukovodstva. Potpisnici su zatražili od Savezne skupštine da iz Usta-

va ukloni nazive: „hrvatsko-srpski“ i „srpsko-hrvatski“. Istovremeno su tražili da se Srbima u Hrvatskoj i Hrvatima u Srbiji omogući pravo na školsko obrazovanje na sopstvenom jeziku i pismu, „u skladu sa njihovim sopstvenim nacionalnim programima“, kao i pravo na korišćenje nacionalnog jezika i pisma „u odnosima sa svim organima, pravo da osnivaju kulturna društva, lokalne muzeje, izdavačke kuće i novine“ – pravo da neometano i slobodno neguju sve aspekte svoje nacionalne kulture.

Usledio je obračun srpskog režima sa potpisnicima *Predloga za razmišljanje*, kada je pokrenut partijski mehanizam, pa su se SK Srbije i SK Hrvatske našli na istom zadatku. Autor prati najznačajnije događaje u tom procesu: sastanak Sekretarijata GK SKS Beograda od 22. marta, sednicu Gradskog komiteta SK Beograda od 24. marta, skupštinu Udruženja književnih prevodilaca Srbije od 26. marta, aktiv komunističara od 31. marta, plenum Udruženja književnika Srbije od 2. aprila.

Autor piše i o kažnjavanju potpisnika *Predloga* i *Deklaracije*, o odjecima „rata rečima“ u inostranstvu, kao i o stavu Josipa Broza oko „jezičkog pitanja“. U centru analize jeste i traganje za odgovorom na ključno pitanje komunističke Jugoslavije: ko su „Jugosloveni“ i šta je „jugoslovenstvo“ u Jugoslaviji?

Osuda u javnosti i partijsko kažnjavanje nisu značili da su glavni protagonisti dokumenata o jeziku napustili svoje stavove. Naprotiv, autor pokazuje da su narednih godina mnogi od njih nastavili da šire nacionalističke ideje. U Hrvatskoj je nacionalistički talas ostao neprekinut do početka sedamdesetih godina, a u Srbiji su nacionalno orijentisani intelektualci nastavili da kritikuju partijsku politiku u nacionalnom pitanju, da se opiru ustavnim promenama koje su dovodile Srbiju u neravnotežan položaj u federaciji i nastojali su da vode nacionalnu politiku i među Srbima izvan Srbije.

Nasuprot dominantnom hrvatskom naučnom diskursu – koji govori da je borba za hrvatski jezik 1967. bila odbrana nacionalnog jezika i kulture od unitarizma, da je u pitanju bila „posljednja linija obrane hrvatske kulture i Hrvata kao naroda“, otpor „srbiziranju“ države i „velikosrpskim ideolozima u redovima jugoslavenske Komunističke partije“ koji su hteli da slome Hrvate kako bi stvorili „velikosrpsku Jugoslaviju“, zapravo „Veliku Srbiju“ – kolega Selinić spor oko jezika posmatra bez ideološkog ili nacionalnog vrednovanja, držeći se

osnovnih stavova iznetih u dokumentima i ocene njihovog značaja za društvene prilike i međunacionalne odnose u tadašnjoj Jugoslaviji.

Spor oko jezika – koji nije bio samo to – posmatran je bez ideološkog ili nacionalnog vrednovanja. Otvaranjem ključnih pitanja kao što su odnos prema (kon)federalizmu i nacionalizmu i uloga intelektualnih elita u ovim sukobima, autor je dao značajan doprinos naučnim razmatranjima jedne veoma važne teme iz intelektualne i društvene istorije komunističke Jugoslavije.

Kosta Nikolić

Милутин Живковић, НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА У СРБИЈИ 1941: УСТАШКИ РЕЖИМ У ПРИБОЈУ, ПРИЈЕПОЉУ, НОВОЈ ВАРОШИ И СЈЕНИЦИ (АПРИЛ – СЕПТЕМБАР 1941), Београд, Друштво историчара Србије, 2018, 360.

Sveže publikovano delo *Nezavisna Država Hrvatska u Srbiji 1941*, predstavlja deo doktorske teze Milutina Živkovića, koja po svom obimu zahvata šire geografske, ali i hronološke okvire. Rad na istraživanju ovako složene teme, po priznanju samog autora, podrazumevao je suočavanje sa više problema, pre svega imajući u vidu nedostatak adekvatne naučne literature, ali i priličnu razuđenost arhivske građe, pohranjene širom zemlje i inostranstva. Istraživanja na primarnim istorijskim izvorima u nekoliko gradova Srbije (Beograd, Kraljevo, Novi Pazar, Užice i Čačak), kao i u inostranstvu (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Italija, Nemačka i Albanija) daju posebnu vrednost ovom delu.

Struktura dela, pored predgovora, uvodnih i zaključnih tvrdnji, kao i popisa izvora i literature i indeksa imena, podrazumeva podelu na pet centralnih poglavlja, kombinacijom hronološkog i tematskog načina strukturisanja rada. Ovakav princip omogućio je fleksibilnost autoru i paralelno posmatranje određenih pojava, kako na lokalnom, tako i na globalnom planu, što je neophodno za pravilno izučavanje ove teme.

Uvodno, kao i prvo centralno poglavlje *Ideološka podloga širenja NDH* autor je posvetio postavljanju čvrstih temelja u pravilnom razumevanju složenih odnosa verski i ideološki heterogenog prostora Starog Rasa, posebnu pažnju posvećujući stavovima hrišćanskog i muslimanskog dela stanovništva prema određenim ličnostima i događajima, aktuelnim za tadašnje stanje u okupiranoj Jugoslaviji. Autor